

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ

Значна частина унікальних документів виняткової історичної, наукової та художньої цінності, які зафіксували розвиток суспільства протягом багатьох століть, зберігається в бібліотеках, архівах та музеях України. Документальні фонди належать до найціннішої частини національної духовної спадщини, тому їх збереження, примноження та використання має важливе значення для подальшого розвитку нації.

В умовах підвищеного ризику природних катастроф, розвитку деструктивних явищ у суспільстві, зростання екологічної небезпеки виникає загроза фізичної втрати документальних фондів. Передусім це стосується друкованої продукції (книг, газет, журналів тощо), виготовленої на «кислотному» папері (починаючи з середини ХІХ ст.), який в сучасній екологічній ситуації саморуйнується.

Для багатьох бібліотек, архівів і музеїв світу ця проблема не нова і над її розв'язанням працюють. Забезпечення збереженості фондів є необхідною умовою і пріоритетним напрямом їх діяльності.

Про важливість проведення цієї роботи свідчить також діяльність міжнародних організацій, зокрема ІФЛА (IFLA - Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ), програми якої передбачають розробку міжнародної стратегії збереження бібліотечних фондів у межах основної програми «Збереження і консервація» (Preservation and Conservation - PAC).

PAC у свою чергу рекомендує співробітництво бібліотек з виробниками паперу, видавцями, поліграфістами з метою виробництва і широкого використання паперу; включає розробку міжнародних стандартів, пропаганду знань з питань збереження і консервації бібліотечних фондів, підготовку спеціалістів, організацію міжнародних конференцій [1,2].

Питання збереження бібліотечних фондів розглядалося на Міжнародній конференції в 1986 р. (при підтримці ІФЛА, ЮНЕСКО), на якій було прийнято Рекомендації, що є керівними документами для майбутніх міжнародних дій зі збереженням бібліотечних матеріалів. Згідно з ними кожна з країн повинна розробити відповідну національну програму забезпечення збереження бібліотечних фондів [3,4].

* Цей документ обговорювався на Міжнародній конференції «Стратегія збереження національного культурного надбання. Бібліотеки і архіви» 16-18 лютого 1995 р., Київ. Звіт про конференцію читайте в наступному номері.

Створення програми «Пам'ять світу» є одним з нових підходів до збереження в бібліотеках, архівах і музеях документальної пам'яті людства, якій загрожує зникнення, демократизації доступу до цих зібрань та їх широкого розповсюдження. Ця програма тісно пов'язана з цілями Всесвітнього десятиріччя розвитку культури і має на меті надати державам-членам можливість зберегти їхні найцінніші зібрання й фонди та забезпечити до них доступ на підставі використання нових технологій. Реалізація програми «Пам'ять світу» здійснюється у тісному співробітництві ІФЛА та МАР (Міжнародна архівна Рада) [5].

Таким чином, важкий стан, в якому перебувають бібліотечні, архівні та музейні фонди України, аналіз світового досвіду їх збереження, підтримка й участь у міжнародних програмах вимагають негайної розробки комплексної програми, спрямованої на збереження бібліотечних фондів держави.

Розробка Національної програми (НП) зі збереження бібліотечних, архівних і музейних фондів базується на загальноприйнятих у світі принципах, а саме:

- збереження фондів є суттєвим для виживання культури й науки;
- збереження фондів потребує кооперації на державному й міжнародному рівнях;
- державна стратегія базується на визнанні того, що кожна країна повинна нести відповідальність за збереження власних документальних фондів - національної частини загальнолюдської духовної спадщини.

Названі принципи визначають основні завдання НП. Головна мета - гарантувати довготривале збереження документальних фондів у доступній формі.

Завдання НП:

1. Привернути увагу державних посадових осіб, керівників і працівників бібліотек, навчальних закладів, читачів до розв'язання проблем збереження бібліотечних, архівних і музейних фондів.
2. Забезпечити відповідний рівень підготовки й перепідготовки спеціалістів та працівників бібліотек, архівів, музеїв з питань теорії і практики збереження документних фондів.
3. Забезпечити ефективність проведення практичної діяльності і наукових досліджень у галузі збереження фондів, координації та впровадження їх результатів у практику.
4. Сприяти розробці національних і міжнародних стандартів, законодавчої і нормативної баз, які стосу-

ються комплексу питань збереження документних фондів.

5. Сприяти розвитку національної та міжнародної діяльності з питань збереження документних фондів шляхом кооперації і співробітництва.

НП орієнтована на розв'язання комплексу проблем з питань збереження, консервації, реставрації та репрографії документних фондів України.

Виконання завдань НП вимагає розробки і реалізації низки логічно взаємопов'язаних науково-дослідних проектів.

Пропонується розробка таких науково-дослідних проектів:

1. Проект «Система» передбачає проведення досліджень, пов'язаних з вивченням і розробкою:

1.1. Оптимальної структури, функцій Національної служби збереження фондів (НСЗ) на базі існуючого Центру консервації та реставрації ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України - координаційного й методичного підрозділу, який очолює весь комплекс робіт, спрямованих на збереження документних фондів, розробляє і провадить єдину політику використання і оптимізації технологій консервації та реставрації фондів, займається науковими дослідженнями, здійснює розробку рекомендацій і методичних матеріалів.

НСЗ повинна бути координаційним, методичним центром, основна увага наукової і практичної діяльності якої націлена на збереження фондів і безпеку в бібліотеках країни. НСЗ може мати свій Дорадчий комітет, до якого входили б спеціалісти різних бібліотек, архівів, музеїв, Книжкової палати, консультативних органів (професійних асоціацій, бібліотечно-інформаційних рад) інших організацій і представників органів влади та управління.

НСЗ має надавати довідково-інформаційні послуги з усіх аспектів збереження і безпеки фондів; готувати до друку матеріали з питань збереження фондів і безпеки бібліотек; проводити конференції, організувати семінари та курси підготовки спеціалістів.

1.2. Оптимальної структури і функцій діючих в Україні спеціалізованих установ - реставраційних центрів, а також спеціалізованих підрозділів (відділів реставрації, майстерень) у державних та обласних бібліотеках країни. Загальної системи з включенням до її складу інших бібліотек усіх систем і відомств.

1.3. Організаційно-розпорядчих документів, науково-методичних рекомендацій.

2. Проект «Дослідження» передбачає визначення тематики, виконавців і проведення наукових та технологічних досліджень, орієнтованих на:

- вивчення проблем екології, фізико-хімічних процесів матеріалознавства і біології та проведення комплексних експертиз стану бібліотечних фондів;

- пошук засобів і методів консервації документів на паперовій, шкіряній основі та пергамені;

- боротьбу з біологічними пошкодженнями на основі проведення хімічних, фізичних, мікологічних, ентомологічних досліджень;

- розробку власних, вивчення і впровадження досвіду зарубіжних центрів консервації та реставрації;

- створення страхового фонду;

- використання міжнародних і розробку національних стандартів у галузі консервації та реставрації документів,

а також нормативних документів на режим збереження фондів;

- розробку типової інструкції для захисту бібліотечних фондів в екстремальних ситуаціях;

- створення баз даних з метою включення їх до програми «Пам'ять світу»:

- а) бібліотечних зібрань і архівних фондів, які зазнали непоправних втрат;

- б) заходів, орієнтованих на збереження документного надбання;

- в) бібліотечних і архівних фондів, яким загрожує зникнення;

- участь у міжнародних програмах і дослідженнях, розробка й захист з метою фінансової підтримки власних проектів;

- експериментальна перевірка, документальне оформлення і запровадження результатів наукових досліджень у практику.

3. Проект «Консервація» має на меті:

- проведення наукових досліджень та обстеження фізичного стану, мікологічне вивчення фондів, таксономічне визначення та кількісну оцінку ентомофауни книгосховищ і фондів;

- розробку науково-обґрунтованих перспективних і поточних планів збереження книжкової спадщини України;

- оптимізацію та використання існуючих засобів консервації, зокрема:

- а) фазової консервації - для найціннішої частини пошкоджених видань, наприклад, з технології, запропонованої Бібліотекою конгресу США*;

- б) інкапсулювання;

- в) масової нейтралізації газет, приміром, з технології, розробленої в Австрійській національній бібліотеці;

- г) масової нейтралізації кислотності паперу, наприклад, з технології, розробленої в Канаді*;

- оптимізацію існуючих та розроблення нових технологій консервації.

4. Проект «Реставрація» має науково-практичне спрямування, пов'язане з проблемою відновлення зношених або пошкоджених як рукописних, так і друкованих матеріалів, з проведенням профілактичних заходів, які забезпечують збереження фондів. Вирішення цих завдань полягає у:

- вивченні і впровадженні різних методик реставрації шкіряної та пергаменної оправ, а також різних видів паперу;

- ефективному використанні прогресивних механізованих технологій (з застосуванням доливних машин);

- розробці рекомендацій для відділів реставрації, майстерень з удосконалення існуючої технології з використанням сучасних реставраційних матеріалів;

- розробці відповідних рекомендацій, правил, заходів, впровадження яких запобігає пошкодженню бібліотечних матеріалів, у підготовці наочних матеріалів;

- розробці пропозицій щодо підготовки реставраторів і технічного персоналу.

5. Проект «Репрографія» має розв'язати проблему перенесення інформації з традиційних носіїв (рукописів,

* Зазначені технології було рекомендовано для проведення робіт після пожежі в БАН Росії.

творів друку, аудіо-відеоматеріалів) з метою їх збереження і захисту від подальшого руйнування на мікроформи (мікрофільми, мікрофіші, оптичні диски тощо), комп'ютерну техніку з подальшим її збереженням та ефективним використанням.

Дослідження має науково-прикладний характер і передбачає:

- вивчення вітчизняної та зарубіжної технології мікрофотокопіювання, існуючого обладнання і сучасних носіїв інформації, організації діяльності майстерень (підрозділів) мікрофотокопіювання і фондів на мікроносіях та досвіду підготовки кадрів і читачів;
- наукове обґрунтування і розробку комплексної Програми мікрофільмування;
- створення Реєстру мікроформатів оригіналів.

6. Проект «Кадри» передбачає: підготовку пропозицій щодо розширення мережі навчальних закладів, котрі готують спеціалістів вищої кваліфікації з питань кон-

сервації і реставрації документних фондів; пропозицій щодо підвищення кваліфікації реставраторів і зберігачів фондів, якими передбачається підготовка спеціалістів на базі НСЗ, інших визначених центрів; стажування провідних спеціалістів у міжнародних реставраційних центрах; обмін спеціалістами з зарубіжними центрами консервації і реставрації; проведення спільних конференцій і семінарів.

7. Проект «Інфраструктура» повинен забезпечити виконання НП та її реалізацію і передбачає підготовку пропозицій для вирішення її матеріально-технічного забезпечення (устаткування, прилади, інструментарій, матеріали, зокрема, безкислотний папір і картон тощо), організацію спеціалізованих виробництв та підприємств, розміщення державного замовлення на існуючих виробництвах з метою сприяння збереженню документних фондів України.

1. Medium -Term Programme 1986-1991 - 2nd edition. / compiled by the Professional Board of IFLA and edited by Irwin H. Pizer. - The Hague: IFLA Headquarters, 1988. - P. 21-24.
2. Medium -Term Programme 1992-1997 / compiled by the Professional Board of IFLA and edited by Hope E.A. Clement. - The Hague: IFLA Headquarters, 1992. - P. 12-15.
3. Preservation of library materials - conference held at the National

- Library of Austria, Vienna, April 7-10, 1986 / Edited by Merrily A. Smith. - Munchen; New-York; London; Paris: K.G.Saur, 1987. - Vol. 1. - P.VIII.
4. Ibid. - Vol. 2. - P.140-141.
5. Бюллетень ЮНЕСКО. Т. 22. - №1, январь-апрель 1994 г. - С.11.

Ювілей бібліотек

Література

50 РОКІВ ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ УНІВЕРСАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ

ЗОУНБ - друга за обсягами фондів (після бібліотеки університету) книгозбірня області.

Відіграючи важливу роль у культурному й науковому житті Закарпаття як науково-інформаційна установа, ця бібліотека разом з тим є публічною, а отже й доступною для більшості населення.

Її було створено у вересні 1945 р. на базі Ужгородської міської бібліотеки, книжковий фонд якої тоді налічував трохи більше 19 тис. томів (з них українською та російською мовами - близько двох тис.). Нині в ЗОУНБ - понад півмільйона книг на 18 мовах, обслуговується близько 15 тис. читачів, яким щороку видається майже 400 тис. друкованих видань і КФФД.

Багато уваги приділяється задоволенню естетичних запитів читачів, розширенню їхніх знань про історію краю, організації вільного часу. До послуг відвідувачів - телевізори, відеомагнітофони, фонотека з записами вітчизняної та зарубіжної музики і літературних творів. Є можливість скористатися ксероксом, приладом для читання мікрофільмів тощо.

ЗОУНБ підтримує тісні контакти з просвітницькими товариствами, краєзнавцями, колекціонерами, веде значну пошукову роботу. Крайова організація «Просвіта» сприяла надходженню видань зарубіжної українки з різних кінців світу.

При ЗОУНБ працюють кілька об'єднань за інтересами. Клуб

«Блія витоків» (діє при відділі краєзнавчої літератури з 1991 р.) - організатор літературно-мистецьких заходів, присвячених подіям у житті краю. Учасниками клубу знавців угорської культури ім. Півели Дравої є вчені, художники, поети, представники владних структур з Угорщини, Австрії, Франції, Канади тощо. «Альманах цікавих зустрічей» знайомить читачів з письменниками, музикантами, акторами. За спільною ініціативою єврейського культурно-освітнього товариства і бібліотеки створено клуб «Шолом».

ЗОУНБ є також центром бібліографічної, насамперед краєзнавчої, роботи бібліотек державної мережі та координаційним центром МБА області.

Бібліотекою підготовлено й видано ряд бібліографічних матеріалів. Це і щоквартальні універсальні поточні покажчики такі, як «Література про Закарпатську область», щорічні методико-бібліографічні матеріали «Відзначення в бібліотеках області краєзнавчих пам'ятних дат», «Календар знаменних і пам'ятних дат». У 1994 р. випущено покажчики-персоналії «Фелікс Кривін» та «О.Анатолій Кривинський», видається покажчик «Літературне Закарпаття ХХ століття». Спільно з бібліотекою Ужгородського університету підготовлено до друку покажчик, присвячений буди-телеві карпатського краю Олександру Духновичу.

Скорочення за нинішньої соціально-економічної ситуації потоку книг, матеріально-технічні та кадрові проблеми знижують ефективність діяльності бібліотеки, проте її працівники роблять усе можливе, щоб зберегти і зміцнити цей багатограний організм, забезпечити духовні запити читачів.